

TÜRKÇE VE DİL BİLGİSİ

SES BİLGİSİ.....2

SES BİLGİSİ

TÜRKÇEDE SESLER

- ⦿ Türkçede dilin en küçük birimi olan sesler, ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki ana başlığa ayrılır.

ÜNLÜLERİN NİTELİKLERİ

- ⦿ Ses yolunda bir engele çarpmadan çıkan sese ünlü denir. Türkçede sekiz ünlü harf vardır: **a, e, ı, i, o, ö, u, ü**.
- ⦿ Ünlüler şu şekilde sınıflandırılır:

Dilin Durumuna Göre: İkiye ayrılır:

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, i, ö, ü

Dudakların Durumuna Göre: İkiye ayrılır:

Düz Ünlüler: a, e, ı, i

Yuvarlak Ünlüler: o, ö, u, ü

Ağzın Açıklığına Göre: İkiye ayrılır:

Geniş Ünlüler: a, e, o, ö

Dar Ünlüler: ı, i, u, ü

⦿ Ünlülerin niteliklerini aşağıdaki gibi tablolaştırarak akılda daha kalıcı hâle getirebiliriz

	DÜZ		YUVARLAK	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

ÜNSÜZLERİN NİTELİKLERİ

- ⦿ Ses yolunda bir engele çarparak çıkan seslere ünsüz denir. Türkçede yirmi bir ünsüz harf vardır: **b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.**
- ⦿ Ünsüzler ses tellerinin titreşime uğrayıp uğramamalarına göre sınıflandırılır:

Yumuşak Ünsüzler: Ses tellerinin titreşmesiyle oluşan ünsüzlerdir: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z.

Sert Ünsüzler: Ses telleri titreşmeden oluşan ünsüzlerdir: ç, f, h, k, p, s, ş, t.

	SÜREKSİZ	SÜREKLİ
Sert	p, ç, t, k	f, h, s, ş
Yumuşak	b, c, d, g	ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

ÜNLÜ UYUMLARI

BÜYÜK ÜNLÜ UYUMU

☉ Türkçe bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlü kalın (a, ı, o, u) ise diğer hecelerdeki ünlüler de kalın, ilk hecesindeki ünlü ince (e, i, ö, ü) ise diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur. Bu uyuma büyük ünlü uyumu denir.

» deyim, doluluk

KÜÇÜK ÜNLÜ UYUMU

☉ Türkçe bir kelimedede düz ünlüden sonra düz (a, e, ı, i), yuvarlak ünlüden (o, ö, u, ü) sonra yuvarlak dar (u, ü) veya düz geniş (a, e) ünlüler bulunur. Bu uyuma küçük ünlü uyumu denir.

» gelenek, yuvarlak

📌 NOT

- ✓ “-yor” eki her zaman, “-ki” eki bazı durumlarda küçük ünlü uyumunu bozar.
- ✓ Tek heceli sözcükler, bitişik yazılan birleşik sözcükler ve yabancı kökenli sözcüklerde büyük ve küçük ünlü uyumu kuralları aranmaz.

ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

ÜNLÜ DÜŞMESİ

☉ Türkçede iki heceli bazı sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecedeki dar ünlü düşer.

- » gönül + ü > gönlü
- » omuz + u > omzu
- » beniz - i > benzi

📌 NOT

✓ Bu kuralın dışında da ünlü düşmesinin görüldüğü durumlar vardır.

- » ne+için > niçin
- » ileri-le > ilerle-
- » çirkin+imiş > çirkinmiş
- » sevgi ile > sevgiyle

ÜNLÜ DARALMASI

⦿ Sonu düz-geniş ünlü ile biten sözcükler "-yor" ekini aldığıında sözcüğün sonundaki "a" veya "e" sesi daralarak "ı, i, u, ü" seslerinden birine dönüşür.

- » izle - yor > izliyor
- » anla - yor > anlıyor
- » kutla - yor > kutluyor

📌 NOT

✓ Bu kural dışında "de-yecek > diyecek, ye-y-ecek > yiyecek, de-y-en > diyen, ye-y-en > yiyen" sözcüklerinde de görülür.

ÜNLÜ TÜREMESİ

⦿ Ünsüzle biten bazı sözcükler "-cik" yapım ekini aldığıında iki ünsüz arasında bir ünlü türer.

- » dar + cık > daracık, genç + cik > gencecik, bir - cik > biricik

📌 NOT

✓ Bazı pekiştirmeli sözcüklerde de ünlü türemesi görülür.

- » düpedüz, sapasağlam

ÜNLÜ DEĞİŞİMİ

⦿ "Ben" ve "sen" şahıs zamirlerine yönelme hâl eki (-a/-e) getirildiğinde "e" sesinin "a"ya dönüşmesidir.

» ben + a > bana

» sen + a > sana

ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

ÜNSÜZ YUMUŞAMASI

⦿ Sonu "p, ç, t, k" sert ünsüzleri ile biten sözcükler, ünlü ile başlayan bir ek aldığıında sözcüğün sonundaki bu sert ünsüzler yumuşayarak "b, c, d, g, ğ" ye dönüşür.

» kayık - ı > kayığı (k → ğ)

» çorap - a > çoraba (p → b)

» kazanç - ı > kazancı (ç → c)

» geçit - i > geçidi (t → d)

📌 NOT

- ✓ Sert ünsüzle biten özel isimler, ünlü ile başlayan bir ek aldığıında yumuşama yazıda gösterilmez.
- » Karabük'e

ÜNSÜZ BENZEŞMESİ (ÜNSÜZ SERTLEŞMESİ)

- ⦿ Türkçede sert ünsüzlerden (f, s, t, k, ç, ş, h, p) biriyle biten sözcüğe "c, d, g" yumuşak ünsüzleri ile başlayan bir ek getirildiğinde ekin başındaki "c" sesi "ç"ye, "d" sesi "t"ye, "g" sesi "k"ye dönüşür.
- » git - **di** > gitti, çalış - **gan** > çalışkan, kitap - **cık** > kitapçık

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

- ⦿ "k" ünsüzüyle biten bazı sözcüklere "-cik/-cek" eklerinden biri getirildiğinde sözcük sonundaki "k" ünsüzü düşer.
- » sıcak - **cık** > sıcacık, ufak - **cık** > ufacık, minik - **cık** > minicik

ÜNSÜZ TÜREMESİ (ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ)

⦿ Dilimize yabancı dillerden gelen bazı sözcükler, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ya da ünlüyle başlayan bir yardımcı fiille birleştiğinde sözcüğün sonundaki ünsüzden bir tane türer.

» red et- > reddet-, hal ol- > hallol-, zan- ı > zannı

YARDIMCI ÜNSÜZLER (KAYNAŞTIRMA HARFLERİ)

⦿ Ünlü harfle biten bir kelimenin üzerine, ünlü harf ile başlayan bir ek getirildiğinde araya "n, s, ş, y" kaynaştırma harflerinden biri girer.

» doğa - **y** - a, saygı - **n** - in, altı - **ş** - ar, sopa - **s** - ı

ULAMA

⦿ Ünsüz harfle biten bir sözcükten sonra ünlü harfle başlayan bir sözcük geldiğinde iki sözcük birbirine bağlanarak okunur.

» (Oğuz Atay → Oğu-**zA**-tay)

» beş ayak → be-**şa**-yak)

NOT

- ✓ Ulama sadece söyleyişte olur. Söyleme ve okuma sırasında sözcükler birbirine birleştirilir ancak bu olay yazıda gösterilmez.
- ✓ Bir kelimedede meydana gelen ses olayının yazıda gösterilmemesi yazım yanlışına neden olur.

TÜRKÇENİN BAŞLICA SES ÖZELLİKLERİ

- ⦿ Türkçe sözcüklerde ilk heceden sonra "o, ö" ünlüleri bulunmaz.
 - » "Televizyon, telefon, vizyon, radyo, doktor vb." sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana bulunmaz.
 - » "Şiir, saat, kanaat, iade, kakao, ziraat, müebbet vb." sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçe sözcüklerin sonunda "b, c, d, g" harfleri bulunmaz. Bu harflerle biten alıntı sözcükler dilimizde kullanılırken genellikle özgün biçimlerinde bulunan yumuşak ünsüzler sertleşir.
 - » "Hac, şad, yad, sac, kitab>p, cild>t, reng>k, metod>t vb." sözcükler Türkçe değildir.

- ⦿ Türkçede uzun ünlü (â, û, î) yoktur. Uzun ünlü, Arapça veya Farsçadan Türkçeye giren sözcüklerde görülür.
 - » “Âşık (Arp.), hâlâ(Arp.), numûne (Frs.), şâir (Arp.) vb.” sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçe sözcüklerde “f, h, j, v” sesleri yoktur.
 - » Film, fal, jeton, jüri, plaj, pijama, fasıl, ajanda, jandarma, hakem vb.” sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçede kelime kökünde ikiden fazla ünsüz harf yan yana bulunmaz.
 - » “Elektrik, strateji, kontrol vb.” sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçe sözcükler iki ünsüzle başlamaz.
 - » “Spor, plan, blok, kral, klasik, stres, tren vb.” sözcükler Türkçe değildir.
- ⦿ Türkçe sözcüklerin kökünde ikiz ünsüz yan yana bulunmaz.
 - » “Dükkân, kıssa, bakkal, millet, hürriyet, teşekkür vb.” sözcükler Türkçe değildir.